

звичайного. Це верхня межа ареалу граба – 500 м н.р.м. Особливий інтерес представляє реліктова сосна – найдавніша з усіх видів, чутливий індикатор чистоги повітря. По стежці зліва і справа видніються куші малини, ожини, а в кінці маршруту – поширена чорниця. Лінія маршруту перетинає відкриті поляни, грибні та ягідні місця.

Багатий та різноманітний світ тварин. По трасі можна побачити ящірку прудку та живородячу, гадюку звичайну. Із птахів зустрічаються дятел строкатий, жовна, сойка, шишкар

сосновий, рябчик. Із ссавців поширені козуля європейська, кабан, лисиця, борсук, тхір. Гризуни представлені зайцем-русаком, білкою карпатською, сонями: горішничковою і лісовою; дрібними видами: мишівкою, мишою жовтою, полівкою сніговою.

Стежка промаркована. Формат марки номінальний, колір марки – горизонтальні смуги білого кольору, в центрі – зелена смуга. Стежка обладнана малими архітектурними формами.

УДК

ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ ЩОДО РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ ЗОН УКРАЇНИ (СТАН ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ)

М.І.Толстой

Київський національний університет Імені Тараса Шевченка

Приведены сведения о выполнении в 1992-1994 г.г. коллективом специалистов университетов и ряда других организаций Украины и не завершённых исследований в рамках программы ГКНТУ РН 50.02 по развитию региональных рекреационных зон (РРЗ) Украины. Для их завершения в пределах выделенных РРЗ предлагаются определённые методические рекомендации и ряд терминологических показателей.

The information on execution uncompleted researches within the frames of the program GKNTU RN 50.02 on development regional recreation area (RRA) in Ukraine during 1992-1994 by universities specialists collective and the other organizations in Ukraine are quoted in this article. It was suggestions The certain methodological and a number of terminological points for its finishing in the limits of RRA.

Україна є державою з досить високим курортно-рекреаційним потенціалом. Але загальна ємність організованого відпочинку на кінець 80-х років досягла лише 1,8 млн. чол., що задовольняє потреби населення лише на 20%.

Треба зазначити, що розвиткові рекреаційної інфраструктури в Україні досі не приділялось належної уваги. Значною мірою він відбувався стихійно, без належного наукового обґрунтування та прогнозу.

У багатьох випадках, особливо при стихійних приватних розбудовах об'єктів рекреаційного призначення, не витримуються відповідні нормативи, не створюється необхідна інфраструктура рекреаційного використання територій (шляхи, очисні споруди, складські та інші приміщення, об'єкти торговельного та побутового споживання, каналізація та ін.), що негативно позначилось як на контингенті відпочиваючих, так і на стані навколишнього середовища.

Спостерігається інтенсивне забруднення навколишнього середовища цілого ряду районів з цінними курортно-рекреаційними ресурсами: узбережжя Чорного та Азовського морів, самі акваторії цих морів, приміські зони більшості міст України, зокрема Києва, Харкова, Львова, Донецька, Дніпропетровська і ін., ряду річок і прилеглих територій та ін.

Особливої шкоди нанесла аварія на Чорнобильській АЕС. Вилучено з офіційного рекреаційного використання близько третини території України. Імунна система значної кількості людей ослаблена внаслідок внутрішнього і зовнішнього опромінення. Це скорочує вік життя та негативно впливає на генофонд населення.

Тому створення належної рекреаційної структури для оздоровлення людей і виведення шкідливих речовин з організму є життєво важливою проблемою як для нинішнього, так й для прийдешнього покоління громадян України.

Але й досі відсутня загальнодержавна науково обґрунтована політика у сфері розвитку рекреаційного господарства України. Цінні у рекреаційному відношенні території та об'єкти включаються у промислову і сільськогосподарську діяльність. У зв'язку із стихійною приватизацією земель за відсутності відповідної державної рекреаційної політики виникає реальна загроза істотного скорочення цінних в оздоровчому відношенні територій і ресурсів.

Стурбований станом здоров'я населення, рівнем техногенного навантаження на навколишнє середовище уряд на початку 90-х р.р. затвердив програму ДНТК РН – 50.02 щодо захисту тваринного і рослинного світу України під керівництвом акад. Гродзинського Д.М. В цій програмі був виділений розділ, присвячений розвитку регіональних рекреаційних зон

України. Основними регіонами дослідження були вибрані Карпати (основні виконавці робіт – Івано-Франківський інститут нафти і газу, Львівський університет ім. Івана Франка, Київський університет ім. Тараса Шевченка), Поліський регіон (основні виконавці – Київський університет ім. Тараса Шевченка, Львівський університет ім. Івана Франка), Північне Причорномор'я (основні виконавці – Одеський університет ім. І.І.Мечникова і Український науково-дослідний інститут медичної реабілітації та курортології (Одеса).

Метою робіт було передпроектне комплексне дослідження основних регіональних рекреаційних зон цих регіонів з метою розробки пропозицій щодо їх масового використання для оздоровлення.

В результаті трирічних робіт у згаданих регіонах були виділені регіональні зони. Серед них в Карпатському регіоні:

Верхньопрутська регіональна рекреаційна зона (РРЗ).

Гутинська РРЗ.

Мізуньська РРЗ.

Північному Причорномор'ї:

Придунайська РРЗ.

Придністровська РРЗ.

Придніпровська РРЗ.

В Поліській зоні (крім існуючої Ірпінь-Ворзель-Бучанської РЗ).

Шацька РЗ.

Охтирська РЗ.

Качанівська РЗ.

Соснівська РЗ.

Планувалося підготувати пропозиції для Кабінету Міністрів щодо надання цим РРЗ статусу резерву КМ для подальшого створення в їх межах структур масового відпочинку та оздоровлення близько мільйона людей щорічно, застосувавши досвід такого відпочинку у югославських і болгарських організаціях.

Але ці роботи не були завершені. Причина – відсутність фінансування.

Для завершення робіт за програмою потрібно провести комплексне довивчення основних регіональних рекреаційних зон, з'ясувати характер та ступінь їх сучасного техногенного забруднення, здійснити вивчення будови та ландшафтних особливостей, з'ясувати бальнеологічні якості, рекреаційну сміть територій, розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо їх рекреаційного використання з врахуванням забрудненості, господарського використання, економічної доцільності розвитку РРЗ.

Для реалізації наведених питань потрібно залучати деякі досить повно розроблені і обґрунтовані методи та наукові досягнення в галузях суміжних наук – прикладної геохімії, ландшафтознавства, гідрогеології і гідрохімії, геоморфології, геофізики, ґрунтознавства тощо.

Крім того, беручи до уваги залучення до робіт фахівців з різних спеціальностей, а також досить різноманітні території України, необхідно уніфікувати основні поняття об'єктів досліджень.

Пропоновані поняття і терміни мають цільовий характер і підкоряються завданням реалізації даної роботи, не претендують на універсальний характер. Це пояснюється, з одного боку, її міждисциплінарним характером, системним змістом роботи, нерозробленістю ряду положень теорії і практики геоекологічних досліджень, а, з другого, – необхідністю узгодженості різномірних даних і робіт в інтересах виконуваних завдань підпрограми.

Під геоекологією будемо розуміти міждисциплінову науку, що виникла на стику геології, географії, біології, екології, яка вивчає закономірні зв'язки /прямі і зворотні/ геологічного середовища з атмосферою, гідросферою за участю техногенної діяльності людини.

Під геологічним середовищем розуміється верхня частина літосфери, в якій проявляється антропогенний фактор. Вона включає пов'язані поміж собою підсистеми – ґрунт, гірські породи зони аерації, поверхневі і підземні води, надземну та підземну атмосферу.

Основним завданням геоекології є вивчення геологічного середовища – його стану, процесів, що в ньому відбуваються: геохімічних, гідрогеологічних, геодинамічних, інженерно-геологічних, геофізичних, їх вплив на здоров'я людини, рослин, тваринний світ.

Поняття “рекреаційна зона” повинно включати в доповнення до прийнятого в географії (Преображенський В.С. та ін. “Теоретичні основи рекреаційної географії”, М., 1975) також такі властивості:

- мінімальне техногенне навантаження;

- максимальне збереження природних властивостей;

- наявність позитивних бальнеологічних якостей, благодійні соціальні і культурні обставини, мінімальне психологічне навантаження;

- стійкість до рекреаційних навантажень.

Тобто, під рекреаційною зоною /РЗ/ належить розуміти територію з мінімальним техногенним навантаженням, де максимально збережені природні властивості даної природно-кліматичної зони, яка володіє суттєвими оздоровчими бальнеологічними якостями, що зможе забезпечити систему довгострокових ефективних оздоровчих заходів.

Рекреаційні зони відрізняються за багатьма показниками – ландшафтом, ступенем забруднення, розмірами, бальнеологічними особливостями, характером будови та ін. Найбільш важливим показником РЗ є екологічна чистота, збереження території як природної системи, віддаленість від забруднювачів. За цим показником треба виділяти дальні та ближні РЗ. Перші, що виходить з назви, є більш віддаленими від забруднювачів РЗ, характеризуються мінімальною техногенною зараженістю, які найбільш повно зберегли свої природні властивості. Другі – більш наближені до джерела забруднення. Вони, в свою чергу, можуть бути поділені на різні категорії – ті, що тяжіють до міських агломерацій /міські, районні парки, дачні ділянки/, до промислових зон /зони відпочинку,

профілакторії, бази відпочинку/ тощо. За показником зберігання природи можуть бути також виділені заказники, заповідники, національні парки. Вони не є РЗ, але часто примикають до них і, крім того, можуть слугувати своєрідним геоекологічним “еталоном” даної ландшафтно-кліматичної зони або території, в тому числі і для РЗ.

За ландшафтними особливостями можна виділити гірські, перед гірські, степові, лісо-степові, лісові, озерні, лиманні, приморські тощо, а за територією, яку вони займають, – регіональні та локальні РЗ.

Необхідно також враховувати бальнеологічну спрямованість РЗ – загальнооздоровчу, серцево-судинну, шлунково-кишкову та ін., а також характер рекреаційного використання – санаторій, будинок відпочинку, табір, майданчик, туристичний маршрут та ін.

Згідно з указаними показниками можна адресувати відповідні рекреаційні об’єкти. Наприклад, Свалявський район – як дальню гірську, локальну РЗ шлунково-кишкового напрямку; Ворзель – як ближню локальну парково-лісову серцево-судинного напрямку; Шатське озеро – як дальню, регіональну, озерно-лісову /поліського типу/, загальнооздоровчу РЗ і т.д.

Дуже важливим, виходячи із завдань, є виділення РЗ за ознакою їх рекреаційної ємності, характером та ступенем освоєння, рекреаційним призначенням.

За цією групою ознак належить виділити РЗ І, ІІ, ІІІ категорії освоєння. До І категорії слід віднести вже освоєні РЗ з вичерпаною рекреаційною ємністю /РЗО/, до ІІ – РЗ з частково заповненою рекреаційною ємністю, з незакінченою структурою використання /РЗЧ/, і до ІІІ – РЗ з вільною рекреаційною ємністю /РЗС/. Відповідно до цієї градації знаходиться і цільова спрямованість рекреаційного розвитку відповідних територій. Так, з РЗ І категорії пов’язані лікувально-оздоровчі РЗ локального профільного характеру /РЗЛ/ з складною інфраструктурою; з ІІ – масового оздоровчого лікувально-профілактичного спрямування /РЗЛП/, багатопільового спрямування /туризм, водолікувальниці, будинки відпочинку, санаторії та ін., а з ІІІ – масового оздоровчого /РЗМО/, переважно туристичного спрямування з полегшеною інфраструктурою /бази відпочинку, туристичні, спортивні табори, маршрути та ін./ ціло річної або сезонного використання. Низька оплата путівок, можливість платного залучення відпочиваючих до господарської діяльності сприяє розвитку інфраструктури цієї РЗ, переведення її в ІІ та І категорії.

Слід докладніше зупинитися на поняттях “дальня”, “регіональна”, “локальна РЗ”. Ці поняття мають відносний характер і тому не вільні від суб’єктивного трактування.

Під дальньою РЗ слід розуміти територію, віддалену від основних локальних забруднювачів на відстань, при якій їх роль в регіональному техногенному фоні буде знівельована, а сам рівень фону не буде перевищувати середньорегіонального значення для даної ландшафтно-

кліматичної зони України / за даними Укргідрометцентру/ та нижче ПДК.

Регіональною рекреаційною зоною /РРЗ/ треба вважати територію, в межах якої можна створити різнонаправлений рекреаційний комплекс з кількома бальнеологічними напрямками, спроможний забезпечити розвиток різних рекреаційних інфраструктур та охопити лікувально-оздоровчими заходами та відпочинком значні контингенти людей, РРЗ, як правило, розміщується в певних природно-кліматичних зонах, але в деяких випадках /контрастна природна обстановка – гори, приморська зона/ можливе розміщення РРЗ в різних природно-кліматичних зонах.

В межах РРЗ, окрім рекреаційних інфраструктур, можуть розміщуватися господарські об’єкти та угіддя за умови їх екологічної безпеки. РРЗ, як правило, є дальніми.

Локальна рекреаційна зона /ЛРЗ/ займає обмежену територію в межах конкретної природно-кліматичної зони. В її межах розміщується конкретна інфраструктура, відповідна обумовленій бальнеологічній якості території. ЛРЗ може входити до складу РРЗ або бути автономною – дальньою або ближньою.

Як РРЗ, так і ЛРЗ володіють певною ємністю, під якою треба розуміти максимальну кількість відпочиваючих для даного природно-ландшафтного комплексу.

В основу виділення ДРРЗ повинно бути покладено:

1. Рівень забруднення території, віддаленість від основних /регіональних/ забруднювачів.
2. Рекреаційна ємність території, належність до категорій РЗ.
3. Бальнеологічні, курортологічні якості та направленість рекреаційного розвитку РЗ.
4. Соціально-оздоровча оцінка ДРРЗ.
5. Економічна оцінка доцільності створення та розвитку ДРРЗ.

Виділення та класифікація ДРРЗ повинні базуватися на даних Укргідрометцентру або його обласних філій щодо вивчення регіонального рівня забруднення території важкими металами, радіонуклідами, пестицидами, а також на схемах розміщення основних регіональних забруднювачів. За цими матеріалами встановлюються території, де рівень інтегрального техногенного навантаження мінімальний і обов’язково нижчий ПДК.

Після цього територія оцінюється за приналежністю до категорій ДРРЗ та за бальнеологічним напрямком.

Зважаючи на ці дані, виконується (спільно з курортологами) оцінка рекреаційної ємності ДРРЗ. В межах ДРРЗ та виділених категорій їх рекреаційного використання визначається рекреаційна інфраструктура, здійснюється їх економічна оцінка та прогнозування розвитку.

В процесі робіт І етапу вивчення ДРРЗ повинен здійснитися їх рекогносцирувальний огляд, завданням якого є:

1. Ознайомлення з ландшафтними, природно-господарськими, геолого-структурними,

фізико-географічними особливостями, пам'ятками, курортно-лікувальними об'єктами (води, грязі, водоймища та ін.).

2. Вибір ландшафтно-геохімічних профілів та полігонів передбаченого геоекологічного моніторингу.

При цьому встановлюються контакти з місцевими природоохоронними, господарчими органами, ознайомлення з існуючою надрукованою та рукописною літературою, яка стосується даної РЗ.

З позиції особливостей геолого-структурної будови РЗ можуть бути умовно поділені на прості та складні. Під простими розуміються території, в яких гірські породи залягають субгоризонтально згідно з водоносними горизонтами. Під складними, тобто, в яких простежується порушення суцільності залягання порід, складчастість, тектонічні та інші порушення. Крім того, враховуючи характер захищеності геологічного середовища (насамперед водоносних горизонтів основних динамічних середовищ тепломасоперенесення) від техногенного впливу потрібно виділяти відриті, закриті та змішані території.

Так, для Полісся характерні лісові, лісостепові закриті та змішані геологічно прості типи територій. Для північного Причорномор'я - рівнинні, степові, закриті, геологічно прості, а для прибережно-морських територій - степові, закриті, відкриті, змішані, геологічно складні, рідко прості типи. Для Карпат - гірсько-лісові, складні, рідко прості, відриті та змішані типи, а для передгір'я - лісові, лісостепові, геологічно прості, рідше складні закриті та змішані типи. В процесі польового рекогносцирувального обстеження та вибору ключових ландшафтно-геохімічних профілів та полігонів проводиться вибіркове вивчення розрізів та опробування основних складників природних середовищ - біосу, ґрунту, порід, поверхневих та підземних вод в обсягах, необхідних для загальних уявлень про характер та інтенсивність техногенного зараження ДРРЗ.

На основі проведених досліджень та рекогносцирувального обстеження територій ДРРЗ складається попередній передпроектний план рекреаційного освоєння цієї території.

УДК 502+55 (477.8)

РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЛАНДШАФТНИХ КОМПЛЕКСІВ ГОРГАН

А.В.Мельник, Т.М.Лаврук

Львівський національний університет імені Івана Франка, 79000, м. Львів, вул. Дорошенка, 41, тел. (0322) 96-47-44

Рассмотрены перспективы использования рекреационных ресурсов Украинских Карпат, на примере природного региона Горган. Проанализированы и оценены рекреационные ресурсы природных компонентов (рельефа, геологического строения, климатических условий и ресурсов, внутренних вод и водных ресурсов, почвенно-растительного покрова), а также ландшафтных комплексов (низменнотеррасовых, нижне- и высокотеррасово-долинных, горно-ущельных, низкогорных хвойно-лиственных, среднегорных). Предложены последующие научные исследования с помощью сплошного полевого картографирования.

До пріоритетних напрямків соціально-економічного розвитку Карпатського регіону України належить створення потужного рекреаційного комплексу. Першочерговими завданнями в зв'язку з цим є всестороннє вивчення його рекреаційних ресурсів як природних, так і історико-культурних [2, 3].

Рекреаційний потенціал регіону уже давно перебуває в полі зору дослідників. Поряд із детальним вивченням рекреаційних особливостей окремих територій, важливих перш за все для санаторно-курортного лікування і туризму, проведено комплексне географічне вивчення регіону для цілей оздоровлення і відпочинку [4, 5, 8, 9, 10, 11, 12], які створюють базу для подальших досліджень.

The recreational assessment is made for relief, climatic conditions, inland water, soil cover and vegetation cover in Gorgany - one of the least disturbed by economic activities regions in the Ukrainian Carpathians. The landscape recreation resources are characterized according to altitudinal mestnost.

Українські Карпати — один із найперспективніших у рекреаційному відношенні регіонів України. Тут наявні потужні природно-ресурсні можливості для організації різноманітних як літніх, так і зимових видів рекреації – санаторно-курортного лікування, відпочинку і туризму. Для організації масового відпочинку населення особливої уваги заслуговує Гірсько-карпатська туристично-оздоровча рекреаційна система. Саме мальовничі гірські ландшафти, які характеризуються високою розчленованістю рельєфу, чергуванням гірських хребтів і долин, покритих лісами, крутих схилів і безлісних випуклих вершин, помірним кліматом, повноводними струмками і ріками, пам'ятниками природи, багатством ягід і грибів, є найбільш привабливи-

